

Idrott och hälsa

– ett ämne med potential

Vi behöver tala om saker som är tabu redan i skolan för att undvika bland annat framtida övergrepp och hetsbeteenden inom idrotten. Humanistiska och samhällsvetenskapliga perspektiv behövs både i skolan och i lärarutbildningen. Ämnet idrott och hälsa riskerar annars att bli alltför ensidigt.

DET BLEV EN MÖRK vår för idrottsverige år 2011. Gamla synder blev offentliga. Först ut var Patrik Sjöberg. Sedan kom avslöjanden om andra sexuella övergrepp inom friidrotten. I Skåne fortsatte också avslöjandena. Numera vuxna män vittnade om övergrepp inom Lugi handboll.

I dessa fall finns barn som farit illa och vuxna som väljer att blunda – eller kanske snarare väljer att titta åt ett annat håll. De som begick övergreppen kunde ju så mycket om den aktuella idrotten, och det värderas högt.

Idrottsdidaktikens uppgift

Den här artikeln handlar om min avhandling *På spaning efter idrottsdidaktik* (1). Det är rimligt att fråga sig vad sexuella övergrepp och andra missförhållanden inom idrottsrörelsen har med idrottsdidaktik att göra. Jag ska försöka att förklara. I samband med utarbetandet av den nationella kursplanen för skolämnet idrott och hälsa (Lgr 11), som trädde i kraft 1 juli 2011, gjorde jag en kommentar till det första och det andra kurspläneutkastet till Skolverket. Man hade tagit bort ett mål att sträva mot som fanns i den gamla läroplanen Lpo 94, nämligen att eleven:

”utvecklar kunskaper att kritiskt bemöta missförhållanden som kan förekomma i samband med olika typer av fysiska aktiviteter samt ges förutsättningar till ett personligt ställningstagande i idrotts- och hälsofrågor.” (2)

Målet är i linje med barnkonventionen, vilken bland annat innehåller att

barnet har rätt att uttrycka sina synpunkter samtidigt som det har rätt till stöd och skydd (3). Även propositionen om det statliga stödet till idrotten betonar vikten av ett barnrättsperspektiv (4). Den nya kursplanen har en svagare formulering. Kursplanen inleds på följande sätt:

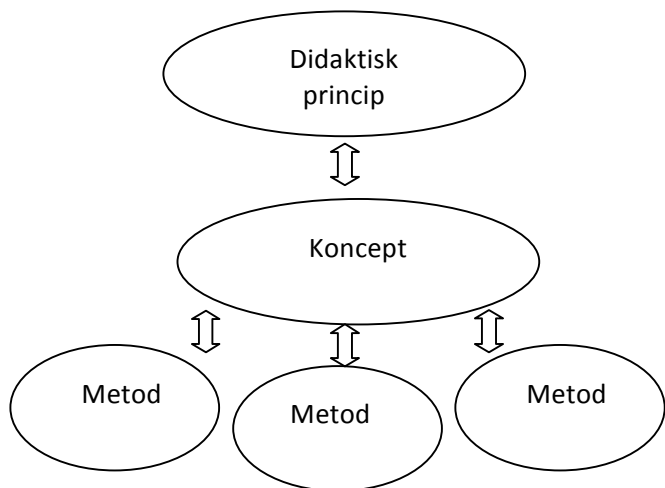
”Fysiska aktiviteter och en hälsosam livsstil är grundläggande för människors välbefinnande. Positiva upplevelser av rörelse och friluftsliv under uppväxtåren har stor betydelse för om vi blir fysiskt aktiva senare i livet. Att ha färdigheter i och kunskaper om idrott och hälsa är en tillgång för både individen och samhället.” (5)

I denna formulering skönjs inga tecken på att idrottande kan vara problematiskt. Snarare är formuleringarna av dammsugarförsäljarkaraktär, med ett linjärt samband. Fysiska aktiviteter leder till en hälsosam livsstil som ger positiva upplevelser. Det leder i sin tur till vi blir fysiskt aktiva senare i livet vilket är en vinst för både individen och samhället.

Men det finns som väl är fortfarande utrymme i kursplanen för lärare som vill problematisera idrotten. Att ha kunskaper om idrott och hälsa kan innebära kunskaper om idrottens avigsidor, det vill säga när idrotten blir ohälsosam. Eleverna ska genom skolämnet också ”utveckla kunskaper om begrepp som beskriver fysiska aktiviteter och ges förutsättningar att ta ställning i frågor som rör idrott, hälsa och livsstil.” Men då krävs att de blivande idrottslärarna också utbildas i att kunna förstå och problematisera sina val av undervisningsmetoder och undervisningsinnehåll.

Katarina Schenker
Lektor i Idrottsvetenskap,
Institutionen för Idrottsvetenskap,
Malmö högskola

Figur 1. Undervisningsmodellens anatomi.

Ett idrottsdidaktiskt analysverktyg

I min avhandling undersöker jag idrottsdidaktik som begrepp och som redskap för reflektion över idrottsundervisning. Det är endast ett fåtal forskare i Norden som har intresserat sig för idrottsdidaktik som begrepp. Gemensamt för dessa är att de har fysiska aktiviteter och rörelse i fokus. Risker med en sådan ansats menar jag är att samhällsvetenskapliga aspekter, liknande de som jag har beskrivit inledningsvis, kan gå förlorade till förmån för naturvetenskaplig och beteendevetenskaplig kunskap.

Idrottsdidaktik kan betraktas både som ett forskningsområde och som teori om idrottsundervisning (6). I avhandlingen studerar jag didaktik som begrepp. Vidare jämför jag olika ämnesdidaktiska traditioner, däribland den idrottsdidaktiska. Jämförelsen visar att idrottsdidaktik inte behöver vara begränsad till att behandla undervisningen i skolan, den kan också vara relaterad till annan undervisningsverksamhet. Givet detta identifierar jag ett antal begrepp som kan vara användbara i samband med en reflektion över idrottsundervisningen. Begreppen används för att konstruera ett idrottsdidaktiskt analysverktyg.

Grunden för analysverktyget består av en anatomi för undervisningsmodeller. Anatomien bygger på antagandet att det i undervisningsmetoderna också finns andra ställningstaganden än de som handlar om målsättning och medel (7). Figur 1 beskriver relationen mellan didaktisk princip, koncept och metoder.

Det finns en relation mellan de olika delarna, direkt eller indirekt.

Anatomin kan användas på flera sätt och på olika nivåer. Den kan användas för att beskriva undervisningsmodellens uppbyggnad, men också för att härleda koncept och didaktiska principer ur undervisningsmetoder. Vidare kan anatomin användas i relation till undervisning och träning, en skolas eller idrottsförenings förhållningssätt till ungas fostran och utbildning och även statens förhållningssätt till skolväsendet och föreningsidrotten.

Det finns en samhälleligt knuten didaktisk princip för en verksamhet som ska fostra, utbilda eller träna barn och unga. Likaså finns det en explicit eller implicit didaktisk princip i handlingar och förhållningssätt (det vill säga i metoden respektive i konceptet) som lärare och tränare har gentemot barn och unga. Hur en vuxen i en pedagogisk verksamhet bemöter ett barn kan således härledas till en didaktisk princip för vad barnet behöver lära sig för att klara sig i samhället, alternativt för vad samhället vill att barnet lär sig. Exempel på

”Lärare i skolan kan missa den didaktiska principen i läroplanen och en ledare i ett F10-lag kan undgå Idrotten vill.”

didaktiska principer är individualism, bildning, självständighet, solidaritet och deltagande. För undervisningen i skolämnet idrott och hälsa torde den didaktiska principen vara den värdegrund som är formulerad i läroplanen, Lgr 11 – det vill säga att undervisningen ska gestalta och förmedla värden om ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta”.

För barn- och ungdomsidrotten (som finansieras med statliga medel) torde idrottens idéprogram *Idrotten vill* kunna beskriva den didaktiska principen för den verksamheten (8).

Konceptnivån i anatomien innebär att det finns en uttalad eller outtalad övergripande idé om hur undervisningen ska bedrivas. I

skolan kan koncepten vara projekt- eller problemlösningorienterad undervisning, men också undervisning med en mer förmedlande eller instruktiv karaktär. I idrottsrelaterade sammanhang skulle man exempelvis kunna tala om ett tävlingsidrottskoncept, där undervisningen handlar om att bli bättre i en eller flera idrotter, utifrån en tävlingsidrottslig norm. Men det skulle också kunna handla om ett socialt lekkoncept, eller ett inkluderande föreningsfostranskoncept (9), där alla får vara med och där vuxenidrottens regler och normer är mindre viktiga.

Undervisningsmetoder i skolan kan vara fysiska aktiviteter som ska utföras av alla, vilket innebär ett förmedlingskoncept, eller exempelvis projektarbete, dramaövningar, perspektivväxling, rollspel och föreläsningar (10). Inom idrotten förekommer exempelvis hel- eller delmetod. I skolan menar jag att olika idrotter kan betraktas som metoder för att eleverna ska lära sig något annat, exempelvis samarbete. För att ge ett exempel: Jan-Eric Ekberg analyserade innehållet i 20 idrottslektioner i 10 klasser. I hans avhandling finns transkriptioner från observationerna som beskriver lektionerna bland annat på följande sätt:

”Läraren har instruerat hur man hoppar höjdhopp genom flopptekniken. Eleverna tillämpar detta och hoppar höjdhopp en efter en. Alla tittar på den som hoppar och hejar och klappar, småskrattar, hurrar och kommenterar. Efterhand som höjden ökar så är det färre och färre elever som hoppar.” (11)

Ekbergs slutsats är att: ”Lektionerna erbjuder främst entydighet, kopiering och upprepning av den formbestämda och etablerade idrottskulturen” (12). Utifrån det kan man påstå att lärarna under dessa lektioner använder idrotten (höjdhoppet) som metod och innehåll enligt ett tävlingsidrottskoncept för att skola in eleverna i den existerande idrottskulturen. Med i metoden och innehållet finns ett implicit ställningstagande som innebär att skolämnet är till för idrottsrörelsen. Möjligen kan man tänka sig att det i ställningstagandet också finns ett antagande om att idrotten är god. Vad jag kan se krävs detta antagande ifall man ska kunna påstå att idrottsämnet, med det beskrivna innehållet, också är till för

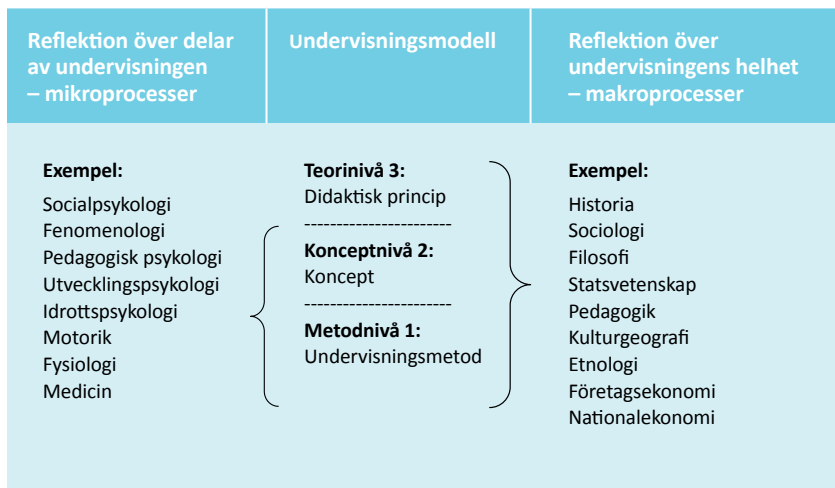

barnen och ungdomarna. Utifrån exemplet kan man dra slutsatsen att läraren tycker att det är okej att rangordna efter fysisk förmåga, vilket gör att de som river ut sig tidigt egentligen aldrig får en chans. Man kan fundera över vad de lär sig. Och vad lär sig de (sannolikt killar) som hoppar högst? Givet att det är en heterogen elevgrupp och att alla måste vara med, blir höjdhoppstävling en metod, konceptet blir tävlingen och principen elitism.

Reflektion ur olika perspektiv

Den didaktiska reflektionen innebär en analys över undervisningssituationens helhet (13), det vill säga en medveten vetenskaplig reflektion och analys av den didaktiska principen, dess tillhörande antaganden och gällande normer, av konceptet och av metoderna. För att synliggöra den didaktiska principen krävs

Skolämnet idrott och hälsa är viktigt på många sätt. Genom kunskaper kan till exempel barnen, deras föräldrar och samhället bättre ställa krav på idrottsrörelsen och förhoppningsvis utveckla den.

Figur 2. Ämnesdiscipliners relation till en analys av undervisningens delar eller helhet.

att analysen utgår från humanistiska och samhällsvetenskapliga teorier (Figur 2). Den idrottsdidaktiska reflektionen kan jämföras med en reflektion kring idrottsundervisningens metodologi.

Det skulle vara möjligt att reflektera över delar av undervisningen utifrån ett fysiologiskt perspektiv. Då kan frågorna handla om huruvida eleverna använder sin kropp på bästa sätt i relation till olika fysiska aktiviteter, eller om valda stretchingövningar verkligen stretchar de

muskler som använts under lektionen. Också utvecklingspsykologiska perspektiv kan användas för reflektion över undervisningen – var undervisningsinnehållet i nivå med den mentala mognaden hos eleverna? Dessa två exempel menar jag innebär reflektion över undervisningsinnehållet på en mikronivå. Från ett historiskt perspektiv kan läraren eller ledaren istället se den historiska utvecklingen, från exercis för militärer till en allmän bildning om kroppen och fysisk aktivitet för hela befolkningen. Dold kunskap om övningar och undervisningsmetoder är kanske kvarlevor från den tid som varit. Med historisk kunskap om undervisning och idrottens utveckling kan det i sådana fall bli synligt. Ett sociologiskt perspektiv på undervisningen skulle kunna åskådliggöra att barnen eller ungdomarna närmar sig undervisningsinnehållet från skilda utgångspunkter, vilket innebär att en och samma undervisning för alla ger elever skilda lärandevillkor. Utifrån detta perspektiv kan då en sådan undervisning snarare befästa ojämlikheter i samhället än att utjämna dem. Dessa två senare perspektiv är exempel på reflektion över undervisningsinnehåll på makronivå – över metod (och innehåll), koncept och didaktisk princip.

Samhällsfrånvärd kurslitteratur

I avhandlingen analyserar jag kurslitteratur och undervisningsmodeller som förekommer vid idrottslärover utbildningar med hjälp av det idrottsdidaktiska analysverktyget, anatomin. Jag fokuserar särskilt på obligatorisk kurslitteratur som behandlar dans, orientering, simning och bollspel. Jag valde dessa områden eftersom tre av målen i grundskolans kursplan kan relateras till dans, orientering och simning. Bollspel ingick eftersom studier visar att bollspel är vanligt förekommande i skolämnet idrott och hälsa (14).

Jag valde ut fyra lärarprogram med inriktning mot idrott och hälsa, och studerade den obligatoriska litteraturen inom dessa inriktningar. Totalt 54 texter, det vill säga böcker, antologier och artiklar ingår i studien (cirka 5 700 sidor). Bollspel visar sig vara den dominerande kategorin. Orientering och simning är de områden som är representerade med minst antal sidor. Friluftslivslitteratur kan ibland

Gymnastik- och idrottshögskolan söker

PROFESSOR

I IDROTT, INRIKTNING FYSIOLOGI

Sista ansökningsdag:
16 januari 2012

För mer information:
www.gih.se/ledigaanstallningar

Gymnastik- och idrottshögskolan
vid Stockholms Stadion

www.gih.se

också behandla orientering, därför tog jag även denna litteratur med i undersökningen.

I korthet visar studien att merparten av de undervisningsmodeller som presenteras i litteraturen inte explicit behandlar någon didaktisk princip. I dessa texter är inte samhällsideal utgångspunkt för undervisningsmodellerna. Det handlar istället främst om att fostra eleverna till att delta i det befintliga samhället. De elevgrupper som i texterna identifieras som avviker från normen, ska ges extra hjälp och stöd för att introduceras i praktiken, alternativt kulturen. De centrala begrepp som finns i litteraturen kan man i mångt och mycket relatera till idrotten - till tekniker, taktik, regler och danskoreografi. Det finns referenser till teoretiska perspektiv, men dessa perspektiv används sällan för att kritiskt belysa undervisningen, utan är snarare av föreskrivande karaktär.

Det finns inom varje område – bollspel, dans, simning, orientering och friluftsliv – egna språkbruk. Dessa språk, som i merparten av fallen inte är vetenskapligt förankrade, har en nära relation till respektive praktik. När det gäller undervisningen och elevernas lärande talas ofta i generella termer om barns och ungas utveckling. Denna utgångspunkt medför att barns skilda villkor kommer i skymundan. Vidare är det ovanligt att syftet med fostran diskuteras utifrån andra perspektiv än praktikens. Objektet i litteraturen är i merparten av texterna aktiviteten, snarare än skilda elevers lärande i skolan. Denna typ av litteratur tillhandahåller inte redskap för att reflektera över undervisningen och dess innehåll i bollspel, dans, simning och orientering.

Det finns således behov av idrottsdidaktik i form av en gemensam tolkningsram – ett språk skilt från tävlingsidrottens – för att tala om idrottsundervisning, och det finns behov av litteratur för idrottsläraryrkesutbildningar som föranleder idrottsdidaktisk reflektion kring undervisningen.

En undervisningsmodell och ett språk som främst utgår från ett mikroperspektiv blir samhällsfrånvärd, det innebär att lärare i skolan kan missa den didaktiska principen i läroplanen och en ledare i ett F10-lag kan undgå *Idrotten vill*. Exempelvis kan Coopers test bli möjligt (för alla) i

årskurs 3 och regionsfinaler för tioåringar behöver inte problematiseras.

Därför är skolämnet viktigt

Vi möter idrotten i många former i våra liv, vilket kräver andra kunskaper än att praktiskt kunna utföra rörelserna korrekt, snabbt eller med styrka, exempelvis:

Som barn: Vad är ett acceptabelt bemötande i en förening, hur gör jag om jag blir dåligt behandlad, vart vänder jag mig?

Som kompis till en idrottsutövare: Hur ser jag när något börjar bli ohälsosamt, om kompiserna börjar må dåligt, till exempel anorexi, överträning eller föräldrapress. Vart vänder jag mig?

Som förälder: Hur fungerar föreningar, vad kan jag göra för att utveckla verksamheten? Vad är en god verksamhet för barn? Vad säger *Idrotten vill*? Vilka skillnader finns mellan barnverksamhet och tävlings- och elitverksamhet?

Som motionär senare i livet: Hur förhåller jag mig till olika hälsodiskurser, vilka intentioner finns med dessa i samhället? Hur får jag livspusslet att gå ihop?

I skolan ska eleverna få en kompetens som hjälper dem i det övriga livet. Det är lärarens uppgift att säkerställa att värderingen av den fysiska aktiviteten inte blir ensidig, det vill säga att den endast behandlar idrottsliga, fysiologiska och psykologiska aspekter av den fysiska aktiviteten. Som lärarutbildare och forskare är det också mitt ansvar, och vi måste utbilda idrottslärare i denna kompetens. Därför är idrottsdidaktiken viktig.

Genom kunskaper kan barnen, deras föräldrar och samhället bättre ställa krav på idrottsrörelsen och i förlängningen förhoppningsvis utveckla den. Om vi utöver själva idrotten eller den fysiska aktiviteten även talar om det som har varit tabu, om vad sexuella trakasserier innebär, om invigningsriter, om hälsoshets, om tävlingshets, om att pojkar oftare får större utrymme inom idrotten och om att barn ska förstå att deras upplevelser och åsikter är viktiga, ges åtminstone inte samma utrymme för olika former av övergrepp. Det är en anledning till varför skolämnet idrott och hälsa är viktigt.

Referenser

1. Schenker, K. På spaning efter idrottsdidaktik. Malmö högskola. 2011.
2. Skolverket. Lpo 94. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1069>. 25 oktober 2011.
3. Barnombudsmannen. Barnkonventionen. <http://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/konventionstexten/>. 25 oktober 2011.
4. Prop. 2008/09:126. Statens stöd till idrotten. <http://data.riksdagen.se/fil/b625f988-a199-4af2-b747-89a07ab90fbf>. 3 mars 2011.
5. Skolverket. Lgr 11. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>. 25 oktober 2011.
6. Gundem, B. B. Acta Didactica Norge. 2008. 2(1):1-15.
7. Jank, W. & Meyer, H. Didaktische modelle. 2002; Arfwedson, G. Undervisningens teorier och praktiker. 1998.
8. Riksidrottsförbundet. Idrotten vill. 2009.
9. Peterson, T. Talangutveckling eller talangavveckling?. 2011.
10. Jank, W. & Meyer, H. Didaktische modelle. 2002.
11. Ekberg, J-E. Mellan fysisk bildning och aktivering: En studie av ämnet idrott och hälsa i skolår 9. 2009. s. 173.
12. Ibid.
13. Kansanen, P. Vad är skolpedagogik?. I M. Uljens (red.), Didaktik. 1997.
14. Londos, M. Spelet på fältet. Relationen mellan ämnet Idrott och hälsa i gymnasieskolan och idrott på fritid. 2010. Skolinspektionen. Mycket idrott och lite hälsa. mars 2011.

Kontakt

katarina.schenker@mah.se